

SORGHVLIET.

En schoon ick desen bou van nieu gepoote struycken
Of niet voltrecken sal of weynig sal gebruycken
Dat acht ick evenwel voor mij geen ongeval,
Ick kenne wacker volck, dat na mij komen sal.

JACOB CATS.

Drie morgen, een hond en vijf en negentig roeden lants met een huys, schuyr, bargaen en geboomte daerop staende, als mede noch seeckere geesten, klingen en een stuck lant gelegen benoorden den Haag, streckende tot aen de paelen van de Graeffelijkheids wildernisse toe, dát is de kern van onze huidige buitenplaats Zorgvliet. Vader Cats kocht in 1643 dit gebied met het doel, hier een pleysante hofstede te bouwen. Hij was toen al vijf en zestig jaar oud, maar dit was voor hem blijkbaar geen „ongeval”.

Het is moeilijk ons een helder beeld te vormen van de duinen tussen den Haag en Scheveningen in het begin der 17de eeuw. Wij lezen van wildernissen, van stuifzand en van conijnen. Vermoedelijk zijn wij er niet zo heel ver naast, als wij denken aan een tamelijk kaal en stuivend duin, dat door konijnen, houthakkers en sprokelaars tamelijk grondig van zijn plantendek was beroofd.

De kaart van Florisz Balthasar (fig. 1) toont ons, hoe die duinen er globaal uit zagen. Twee kronkelende slagen liepen van Scheveningen naar den Haag. Verreweg het oudst van deze beide verbindingswegen was de meest noordelijke: de Denneweg. Het is zelfs niet onwaarschijnlijk, dat deze Denneweg al in gebruik was in de Romeinse tijd. Loodrecht op de Denneweg kruiste noordwest van den Haag de Rijnweg, die min of meer evenwijdig liep met de vroegere kustlijn (dus evenwijdig met de stroken oud-duin). Van deze weg toonde Pabon indertijd met grote stelligheid aan, dat hij al in de derde eeuw van onze jaartelling in gebruik was. Hij loopt o.a. langs het Bataafse dorp, dat indertijd gevonden werd op Ockenburg. Bij Monster nadert deze weg de kust. Het ligt voor de hand dit te wijten aan kustafslag, die zich in het zuiden sterker deed gevoelen dan in het noorden.

Door overstuiving was de Denneweg in het einde der middeleeuwen minder geschikt geworden voor verkeer dan het meer zuidelijke gelegen slag, het Westerse Pad, de latere Zeestraet (Oude Scheveningse weg). Dit verkeer was niet gering. De wegen in Holland waren slecht in die dagen en een belangrijk deel van het verkeer tussen noord en zuid volgde het strand tot Scheveningen en ging dan door de duinen naar den Haag en zo verder het land in Wagenen ende karren comende van Oosten onder die Noortsee, van Amstelredamme, Hoorn, Enckhuysen ofte van den zijde langes die custe van der Noortsee, vaerende ofte ook deur den Hage passerende met alrehande victualgie van zeevisch, soe versch, gesouten als gedroocht, haring, buxhoorn, conijnen, reijgers, quax, pittoirs, lepelaars, scholvers, houtsnippen, plumers, ganssen, entvogelen, talingen en diergelijke, die al ter vente deur den Hage en deselve straete moeten passeren, omme gevoert te worden nae onsen landen van Brabant,

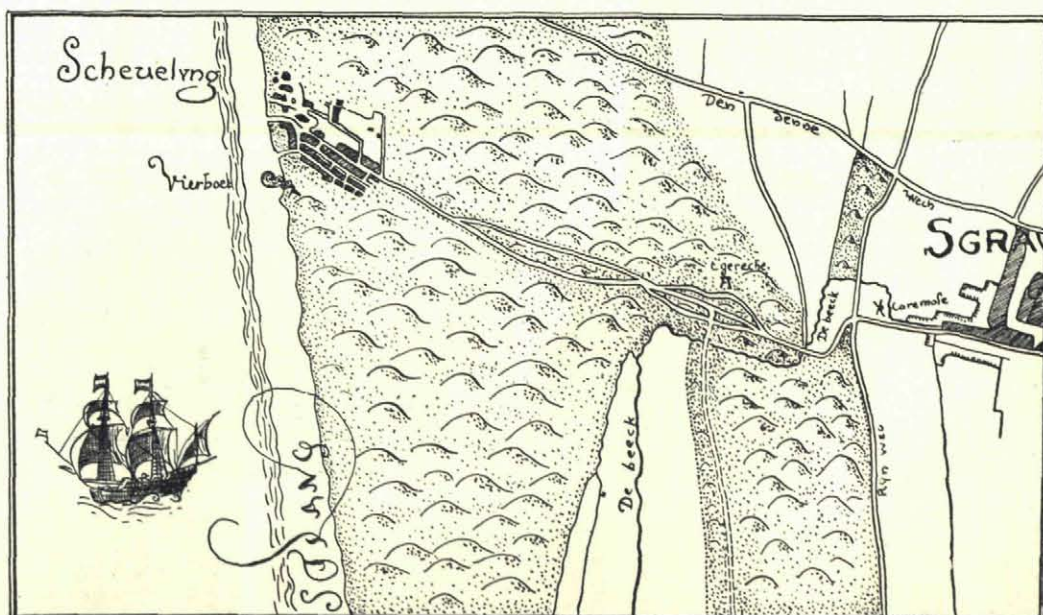


Fig. 1. De duinen tussen Scheveningen en den Haag voor de aanleg van Zorgvliet, naar de kaart van Floris Balthasar (1611). Let op de beide wegen tussen het strand en den Haag. De beek, die later door Zorgvliet stroomde, vloeit hier door een duinvallei naar het noorden en buigt vrij plotseling om naar het westen. Juist op de plek, waar de beek ombuigt, zette Cats zijn huis. Zie verder de „vierboet” (vuurtoren) en het „Gerecht” (de galg). Twee slagen lopen van den Haag naar zee. De verhoudingen van deze kaart zijn onnauwkeurig.

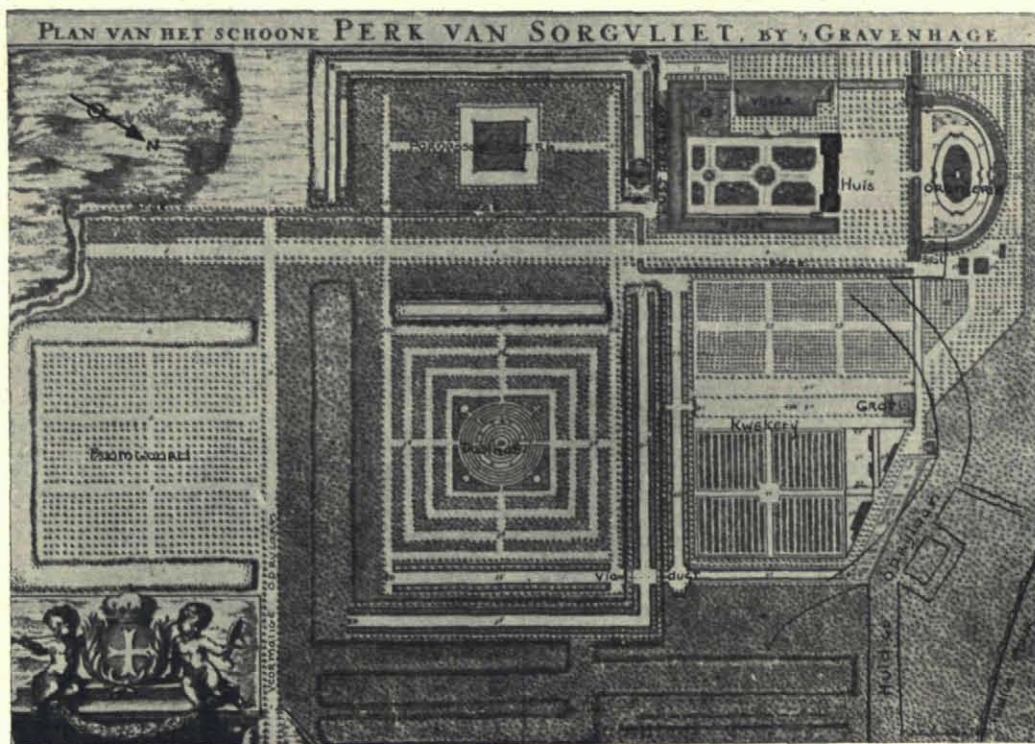


Fig. 3. Plattegrond van het park Zorgvliet in de dagen van de Koning-stadhouder. Het valt bijna geheel binnen de huidige muren. Met zwarte lijnen is de tegengwoordige oprijlaan aangegeven. Met deze kaart in de hand gelukt het gemakkelijk elk plekje terug te vinden en uit te maken, hoe de toestand er vroeger was. De „zinloze dijken en molshopen”, die het beeld van dit buiten beheersen, krijgen dan plotseling een diepere historische achtergrond.

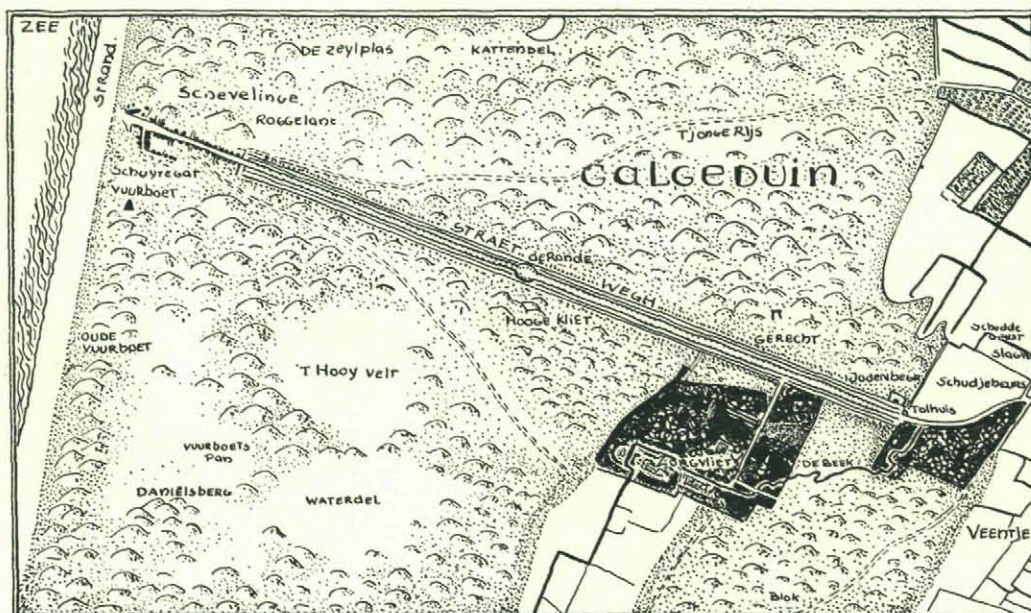


Fig. 2. De duinen tussen Scheveningen en den Haag, na de aanleg van Zorgvliet en het bestraten van het zuidelijke slag („zeestraet”). De beek is gedeeltelijk opgenomen in de aanleg van het park Zorgvliet. Let op de nu volledig vergeten namen van duinen en duinvalleien, op het „schuitengat” ten zuiden van Scheveningen en op de „Jodenbegraafplaats”, die nog bestaat.

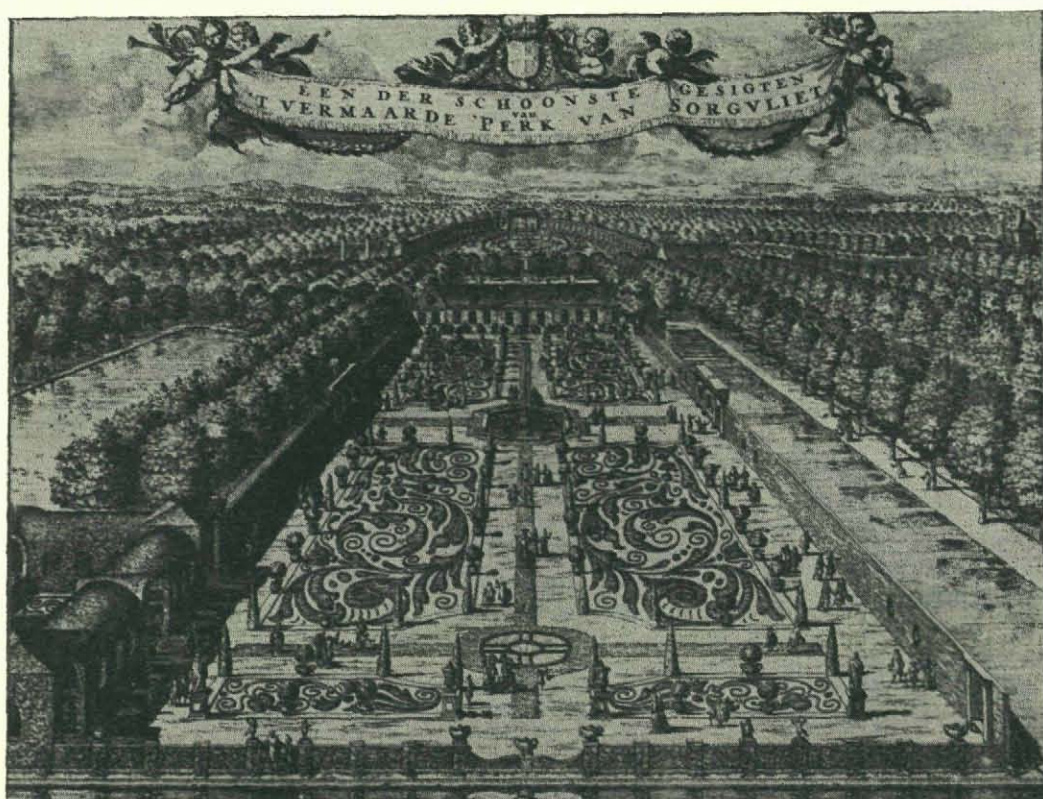


Fig. 4. Overzicht van een deel van het park Zorgvliet omstreeks 1700, gezien vanaf het uitzichtspunt aan het eind van de tuin. Het beeld, dat deze prent ons geeft, suggereert (met opzet) veel meer ruimte dan in werkelijkheid aanwezig was.

Luyk, Maestricht, Coelen en elders, tot swaere laste en pericule van den paerden die deur die selve straete en moerasse met groten cracht moeten rijden en trekken, in vrese en pericule niet alleen van de beesten, maer ook van de voorsz. geladen waeren, en ook menschen, die dickwils in dangiers sijn ommesmact en in den morasche versmoort te worden, bijsonders des wintertijds en ook bij nachte . . . (1561)

Ingesloten door de duinen lag ten zuiden van deze weg een grote vlakte. Door deze vlakte stroomde een beek, die dicht bij het Westerse Pad omhoog naar het oosten en de Hofvijver van water voorzag. Juist op de plek, waar de beek omhoog, bouwde Cats zijn buitenhuis. De gedachte om daar midden in de duinen een huis te bouwen, was erg origineel. De meer oostelijk gelegen zandruggen langs de Vliet en langs de huidige Leidse Straatweg waren meer in trek. Daar verrezen toen tal van buitenplaatsen. De moeilijkheden, waarmee Cats te kampen had, waren ook niet gering. Hij moest pionierswerk verrichten op het gebied van duinontginning. Stuivend zand, harde zeewind, oer- en veenbanken belemmerden de plantengroei. Zonder meer was het terrein niet geschikt voor de aanleg van een buitenplaats. De grond moest diep worden omgewerkt, zo diep, dat het gerucht ging, dat Cats leed aan goudkoorts. Als beschutting tegen zeewind en stuifzand gebruikte hij het materiaal der opgedolven banken voor het opwerpen van een systeem van dijken. Met slootbagger werden de nu beschut gelegen vakken van het toekomstige park bemest. De beplanting lukte na deze voorzorgen uitstekend. Vooral met zijn vruchtbomen had Cats succes. Twintig jaar later zag Zorgvliet er al heel anders uit: „bos, struikgewas en plantsoen hadden deze streek tot een oase in de woestijn gemaakt” (fig. 2). Toen werd ook de „zee-straat” aangelegd.

In de zeventiende eeuw was in de tuinaanleg de Franse stijl mode geworden. Ook Cats volgde deze stijl. Rechte wegen verdeelden het terrein in vierkanten en rechthoeken. Men poogde in geen enkel opzicht de natuur na te bootsen. Achter het huis werd een siertuin aangelegd, omgeven door een gracht, die in verbinding stond met de beek. Iets verder in het park liet Cats een uitzichtsheuvel opwerpen: zijn „Parnassus berg”. Hier schreef hij gedichten en tuurde met zijn „verreglas” (toen minstens zo nieuw als nu televisie) over de landen en ontdekte zelfs de stompe toren van den Briel. Alle ingewijden blikken nu nog eerbiedig naar het heuveltje, dat uit die tijd overbleef. Twee en tachtig jaar oud stierf Cats op zijn Zorgvliet.

In 1675 kocht graaf Bentinck het landgoed van de kinderen van Cats. Hij liet de tuinen rijk met vazen, grotwerken en beelden versieren. Op het voorplein bouwde hij een grote oranjerie. Zorgvliet genoot in die dagen terecht wijde vermaardheid. Niemand minder dan Johan Maurits van Nassau, beroemd natuurkenner, gaf raad bij de aanleg. Herhaaldelijk vertoefde de Koningstadhouder op het buiten. De figuren 3 en 4 geven ons een beeld van de tuinen. De perspectieftekening van de tuin bij het huis (fig. 4) tovert veel meer ruimte, dan er in werkelijkheid was. Naast het gemeentemuseum van den Haag werd deze tuin enkele jaren geleden opnieuw aangelegd. Omstreeks een kilometer buxus kwam daaraan te pas, maar dit was meer te wijten aan de sierlijkheid der krullen, dan aan de grote omvang van de tuin. Deze

valt eerlijk gezegd tegen, al moeten wij wel bedenken, dat de tuin in zijn oorspronkelijke omgeving stellig beter tot zijn recht kwam, dan dit nu het geval is. Wij missen hier ook de dijken van Cats, van waar af men het geheel kon overzien. Bij het bekijken van de oude plattegrond treffen ons de mooie verhoudingen van het plan en de goede aansluiting bij het huis (fig. 3).

Maar een nieuwe mode kwam uit Engeland: de landschapsstijl, nabootsing van het „natuurlijke” landschap. Willem Bentinck, zoon van de eerste Bentinck, liet als een nieuwtje in ons land, deze stijl op Zorgvliet toepassen. De omgeving van het huis werd het eerst onder handen genomen. Een reisbeschrijving uit 1780 zegt: „De woning van de graaf ligt in een soort wildernis te midden van een wei”.

De vijvers werden grillig van vorm en de beek kronkelde natuurlijker dan van nature. Beek en vijver dankten in de achttiende eeuw hun roem aan Trembley, die er in 1740 de zoetwaterpoliepen ving, die hij gebruikte bij zijn opzienbarende experimenten. Uit de eerste periode zijn in onze tijd alleen de dijken, het huis en de stal over gebleven. Zij herinneren ons er aan, dat de natuurlijkheid van het landschap, voor een deel althans, kunstmatig is.

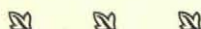
Voor vrienden van wilde bloemen bracht de landschapsstijl veel goeds. Men liet de ondergroei van het park verwilderen. In de meer dan tweehonderd jaren rust, die nu achter ons liggen, kwam het plantenkleed van Zorgvliet tot een weelderige harmonie. Ieder voorjaar weer worden duizenden wandelaars verrast door de telkens wisselende beelden der achtereenvolgens bloeiende kruiden. Het is van Maart tot Juni één stoet van winteraconieten, sneeuwkllokjes, crocussen, narcissen, anemonen, helmblomen, dovenetels, knikkende vogelmelk, wilde hyacinten, scilla's, aronskelk, voorjaarshelmkruid, lelietjes, de glorietijd van het fluitekruid, koekoeksbloemen, ereprijs, robertskruid en ten slotte hemelsleutel, Haarlem's klokkenspel, heksenkruid en bosandoorn. Het is bekend, dat Cats graag zaden haalde uit de Leidse Hortus en die op Zorgvliet uitzaaide. Het is dus mogelijk, dat meerdere planten, die buiten de muren in het wild niet voorkomen, nog stammen uit zijn tijd. In de loop van de negentiende eeuw werden in aansluiting met Zorgvliet de Scheveningse bosjes aangelegd. De ondergroei is hier opvallend arm en niet te vergelijken met die van Zorgvliet. Om voor de hand liggende redenen (Scheveningertjes!) kan hetzelfde van de vogelbevolking worden gezegd. Met zijn torenvalken, zijn kleine bonte spechten, wielewalen, tal van zangers en niet te vergeten de reigerkolonie, is de midden in de stad gelegen buitenplaats een vogelreservaat van belang.

Men stelt zich wel eens voor, dat de binnenrand van onze duinen in oude tijden begroeid is geweest met bos: het duinbos. De ondergroei van dit bos zou dan hebben geleken op het tegenwoordige plantendek van Zorgvliet. Zou het mogelijk zijn, dat de zorgen van de mens hier iets hersteld hebben van wat vroeger is geweest? In dat geval zouden wij op Zorgvliet dan toch weer mogen spreken van „wilde natuur”.

Van 1831 tot 1875 was Zorgvliet eigendom der Oranjes. De aankopen van Willem II deden het buiten uitgroeien tot een geweldige bezitting. Oudere Hagenaars herinneren zich nog goed, hoe die later inkromp. Stukje voor brokje werd gekapt, afge-

graven, verkaveld, vernield. Als een vloedgolf drong de huizenzee op. Maar de kern van het landgoed bleef behouden. Een stenen muur sluit nu het oude Zorgvliet van Cats af van de opdringende horden van huizen. In 1929 werd dit vorstelijk bezit door de familie Goekoop aangeboden aan de Staat, echter op voorwaarde, dat binnen tien jaar uit de bouw van een huis met representatief karakter de waarlijk nationale bestemming van het landgoed zou blijken. Vol angst zagen de vrienden van Zorgvliet jaar na jaar verstrijken. Eindelijk, dezer dagen, werd officieel bekend, dat spoedig met de bouw zal worden begonnen. Het is nu wel een heel ongelukkig moment om met bouwplannen aan te komen! Maar Vader Cats had veel vertrouwen in zijn nageslacht. Moge blijken dat we werkelijk het „wacker volck” zijn, dat hij in ons zag. Moge, ondanks alles, Zorgvliet behouden blijven als een Nederlands natuur- en cultuurmonument van de allereerste rang!

A. J. en J. J. TER PELKWIJK.



UIT VROEGER TIJD: HET KRUKJE.

Ik wil U nu iets gaan verhalen uit de tijd, dat het krukje nog wel bestond, maar toch al danig aan het afsterven was. Eind September, begin October (sijsjestijd) dan kon je de poppen gemakkelijk voor 5 cent per stuk kopen, dat wil zeggen, als zij er waren. Het kwam toen, ongeveer 45 jaar geleden, evengoed voor als thans, dat er maar weinig sijsjes waren. Je kon dat goed bemerken aan de vele knippen ¹⁾, die je buiten zag hangen; een ieder deed moeite, om toch nog zo'n diertje te krijgen, je kon nooit weten! Maar als je weinig knipjes zag, dan waren ze goedkoop en loonde het voor velen de moeite niet, al dat geknip.

Het sijsje is wel bij uitstek het geschiktste vogeltje voor de kruk, ook wel de putter of de groenling, soms wel het barmsijsje, maar het gewone gele sijsje was toch maar je beste en liefste knaapje.

Nu zijn alle vogels niet voor de kooi geschikt en voor het krukje nog veel minder. Het is onder de vogels al evenzo gesteld als onder de mensen. Er zijn er kalme en zenuwachtige, domme en goocheme, en daar de kalmste vogels de pienterste zijn, willen deze vogels ons het meeste genoeg geven in gevangenschap.

Elke goede liefhebber weet dan ook de juiste exemplaren uit de soorten te zoeken. Zo handelden wij in mijn jongentijd eveneens, en als nu onze financiële draagkracht het toeliet, kochten wij soms wel 6 popjes tegelijk, welke dan dadelijk in een plat kooitje, goed voorzien van eten en drinken, op een stil plaatsje in matig licht gezet werden. Het matige licht diende om de rust te bevorderen, omdat die sijsjes pas gevangen waren. Je had daar altijd voordeel mee.

Als nu die diertjes daar zo een paar dagen gestaan hadden, kwamen wij erbij en gaven wat groenvoer. Muurt of sla is prima. Nu kwamen wij zoveel mogelijk in hun omgeving en alle dagen wat dicht bij hun kooi. Doch iedere beweging die wij maakten, moest kalm zijn. Nooit druk doen, kalmpjes met hen praten of zachtjes fluiten was je werk om ze spoedig aan je te wennen. Na zo enige dagen te hebben gescharreld, kwamen wij met iets extra's, waar die sijsjes dol op zijn, en wel gekneusd hennepzaad, waarvan we hun dan maar een heel klein beetje gaven, en dat die gastjes al heel gauw hadden opgepeuzeld. Met die versnapering, waarvan zij alle dagen iets kregen, kon je al heel gauw de brutalen eruit vissen — die kwamen immers het eerste naar voren — en dit waren je makken, die je juist hebben wilde. Er waren ook jongens

1) klepkooitjes.